

Daniela Šmardová, 114530

Seminář k Úvodu do sociální antropologie

25. 12. 2012

Srovnání přístupu M. Harnera, J. Frazera, V. Turnera a E. Evanse-Pritcharda ke studiu náboženství

Cílem mé práce je přiblížit přístup k náboženství antropologů Edwarda Evanse-Pritcharda, Victora Turnera, Jamese Frazera a Michaela Harnera, charakterizovat, na co se ve svém výzkumu zaměřovali a pokusit se o jejich porovnání.

Edward Evan Evans-Pritchard se svým zaměřením řadí mezi funkcionalisty. I když byl silně ovlivněn dílem Malinowského a Radcliffe-Browna, jeho přístup se od těchto antropologů v mnoha ohledech výrazně liší. U jeho předchůdců hrály nejdůležitější roli funkce jednotlivých kulturních prvků, které přispívají ke stabilitě a trvalosti celku. Jak uvádí Soukup, Evans-Pritchard tuto domněnku opouští a přesunuje svůj zájem k významu a vnitřnímu smyslu kultury. Věřící, že pro pochopení dané společnosti je nezbytné zkoumat její symbolickou rovinu a prostřednictvím pojmů a kategorií této společnosti „zevnitř“ porozumět obsahu a významu jejích hodnot a idejí (Soukup, 2005). Jak vysvětluje Eriksen, antropolog se při studiu náboženství pohybuje mezi pojmy a kategoriemi, které jsou mu známé z jeho vlastní společnosti a těmi, které jsou běžné ve společnosti jemu cizí. Evans-Pritchard zdůrazňuje, že při výzkumu je nutné držet se vždy výhradně kategorií zkoumané společnosti. Cílem studia náboženství podle Evanse-Pritcharda není objasnění jeho společenských příčin, ale pochopení celkového ideologického systému společnosti a nalezení smyslu, který v něm věřící nacházejí. Tento fungující systém dává společnosti a světu konkrétní řád (Eriksen, 2008). Bowie uvádí, že pro takovéto pochopení je nezbytná znalost jazyka dané společnosti a určitý vhled do způsobu jejich myšlení (Bowie, 2008). Aby bylo možné porovnat náboženské jevy různých kultur, je úkolem antropologa následně převést víru zkoumané společnosti do evropských pojmů a kategorií (Eriksen, 2008).

Victor Winter Turner je jedním z nejvýznamnějších představitelů symbolické antropologie, který se podrobně zabýval studiem rituálu. Jak vysvětluje Eriksen, Turner věřil, že pochopením symboliky rituálů je možné dojít k obecným zjištěním o celé společnosti (Eriksen, 2008). Turner se zaměřil na rituály přechodu, které provázejí každou změnu společenského postavení. Rituály přechodu mají vždy tři fáze. První fází je odloučení, kdy je jedinec vytržen z jasně vymezeného postavení v sociální struktuře a místo toho se ocitá někde na pomezí. Pro tuto druhou fázi je charakteristické, že jedinec není jasně zařaditelný do společnosti, protože jeho dřívější status je zničen. V prahovém (liminálním) období jsou si všichni rovni a společně jsou podřízeni autoritě. Průběh této fáze rituálu provází velká řada symbolů. Posledním stadiem je poté proces přijetí,

znovuzačlenění do společnosti, kdy se jedinec opět nachází v relativně stabilním, jasně definovaném postavení, obvykle na vyšší společenské úrovni (Turner, 2004). Na základě těchto zjištění definuje Turner dva základní modely lidských vztahů. Prvním z nich je společenská struktura, ve které existuje určitá hierarchie mezi členy společnosti a také fungující systém institucí, které celou společnost řídí. U druhého typu společenského uspořádání, který Turner nazývá *communitas*, je společnost naopak nestrukturovaná a všichni její členové jsou si rovni (Turner, 2004). Právě takto uspořádané společenství vzniká v prahové fázi přechodových rituálů. Jak píše Soukup, *communitas* je možné najít také ve skupinách, které stojí na okraji společnosti a nepodřizují se společenskému řádu. Příkladem může být například subkultura hippies, která otevřeně revoltuje proti společenské struktuře a jí definovanými pravidly (Soukup, 2005). Jak uvádí Bowie, mezi členy *communitas* vzniká určité pouto, které vychází ze společně prožité zkušenosti (Bowie, 2008).

James George Frazer je představitelem evolucionistické antropologie. Ve svém bádání vychází z předpokladu, že společnost prochází neustálým vývojem. Evolucionisté předpokládají psychickou jednotu lidstva a vývoj společnosti, který lze rozčlenit do konkrétních stádií (Soukup, 2005). Zastávají názor, že „ponechána o samotě, všechna lidská společenství by prošla týmiž fázemi společenského vývoje“ (Bowie, 2008, str. 230). V duchu těchto myšlenek se Frazer při výzkumu náboženství snaží vytvořit jednotlivá vývojová stádia lidského myšlení. Jako první stupeň vývoje uvádí dobu magie. Frazer vysvětluje, že lidé věřili v existenci určitých zákonitostí, podle kterých v přírodě následuje jedna událost za jinou. Veškeré dění je podle nich řízeno vyššími silami, které je možné ovládat pomocí určitých obřadů a zaříkání. Lidé ale postupně zjistili, že magie není účinná a jejich obřady ve skutečnosti na události nemají žádný vliv. Tímto zjištěním se společnost přesunula do druhého stadia myšlení, kterým je náboženství. Magii tak podle Frazera vystřídal přesvědčení, že svět je ovládán nadlidskými bytostmi, jejichž přízeň je potřeba si získat (Frazer, 1994). Jak uvádí Soukup, lidé věří, že existuje několik vyvolených jedinců, kteří mají schopnost s nadpřirozenými silami komunikovat. Tito kouzelníci jsou ve společnosti vysoce ceněni, mají vysoký společenský status a disponují určitou mocí nad ostatními lidmi (Soukup, 2005). Posledním a vývojově nejvyšším stupněm je potom věda. Podobně jako magie předpokládá i věda víru v zákonitosti přírody. Oproti magii je ale věda založena na pravdivých a dokazatelných poznacích (Frazer, 1994).

Michael J. Harner se ve svém bádání zaměřuje na studium šamanismu. Je zastáncem názoru, že šamanské schopnosti nejsou omezeny na skupinu vyvolených jedinců. Věřící, že pomocí správných technik a postupů, které je možné se naučit, se šamanem může stát každý (Harner, 2010). Šamanismus představuje specifický způsob léčení. Při výkonu své práce se šaman dostává do změněného stavu vědomí, při kterém je jeho vnímání reality značně odlišné od toho obvyklého.

Harner poukazuje na fakt, že ve všech kulturách, kde se šamanismus vyskytuje, jsou metody jeho praktikování téměř totožné. Šaman se pohybuje mezi realitami a disponuje určitou duchovní silou, kterou využívá k tomu, aby pomohl lidem. „V šamanské práci jsou dva základní přístupy: obnovení blahodárných sil a odstranění těch škodlivých“ (Harner, 2010, str. 67). Autor zdůrazňuje, že šamanismus a moderní medicína nejsou v rozporu, naopak jde o dvě podobné disciplíny, které sledují stejný cíl.

Po stručném charakterizování jednotlivých autorů je na první pohled zřejmé, že každý z nich se ve svém výzkumu náboženství zaměřoval na něco jiného. Kromě tématu a zaměření se odlišovali také v metodách svého zkoumání. Zatímco Turner, Evans-Pritchard i Harner docházeli ke svým závěrům na základě empirických poznatků, Frazer se osobně nikdy žádného terénního výzkumu nezúčastnil. Proto také bývá kritizován za nepřesnost svých teorií, které v praxi není možné dokázat (Soukup, 2005). Určitou podobnost lze najít v přístupu Frazera a Turnera. Oba věřili, že pochopením symboliky a vnitřních významů víry dané kultury je možné odhalit obecné zákonitosti a poznatky o fungování společnosti. Symboly hrají podle těchto autorů v životě členů společnosti velmi významnou roli. Jistou podobnost je možné vidět také v pojetí Jamese Frazera a Michaela Harnera. Oba byli přesvědčeni, že existují určité obecné principy, které mají univerzální platnost ve kterékoliv společnosti. Frazer uvádí tři stádia lidského myšlení, kterými prochází každá společnost a kultura. Rozdíly jsou dány pouze tím, že každá společnost se právě nachází na jiném stupni vývoje. Harner se zaměřoval na studium šamanismu a tvrdí, že šamanismus není kulturně podmíněný. Jde o prožitek stavu změněného vědomí, kterého lze dosáhnout konkrétními metodami. Tyto techniky a strategie je možné se naučit a zdokonalovat. Šamanismus je tedy přístupný každému.

Ve své práci jsem charakterizovala přístup k náboženství Jamese Frazera, Edwarda E. Evans-Pritcharda, Victora W. Turnera a Michaela J. Harnera. Frazer v duchu evolucionistických myšlenek uvádí tři vývojová stádia lidského myšlení – magii, náboženství a vědu. Evans-Pritchard považuje ve výzkumu za stěžejní porozumět vnitřním významům hodnot a idejí společnosti a pochopit tak, na jakém ideologickém systému je zkoumaná společnost založena. Victor Turner se zaměřuje především na průběh a význam rituálu a Michael E. Harner se věnuje studiu šamanismu. Každý z uvedených antropologů se ve svém výzkumu náboženství zaměřoval na jiné jevy a srovnáním jejich přístupů nalezneme proto více rozdílností než podobností.

Literatura:

- Bowie, Fiona. 2008. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál.
- Eriksen, Thomas Hylland. 2008. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Portál.
- Frazer, James George. 1994. *Zlatá ratolest*. Praha: Mladá fronta.
- Harner, Michael J. 2010. *Cesta šamana*. Praha: DharmaGaia.
- Soukup, Václav. 2005. *Dějiny antropologie*. Praha: Karolinum.
- Turner, Victor Winter. 2004. *Průběh rituálu*. Brno: Computer Press.